
RECENSIONS I NOTES BIBLIOGRÀFIQUES

DICKSON, L.; BROWN, M.; GIBSON, O.: *El aprendizaje de las matemáticas*. Barcelona, MEC/Labor, 1991.

Als centres d'ensenyament primari i secundari, sovint hi troben alumnes endarrerits en matemàtiques a causa de les dificultats en l'aprenentatge de conceptes, de procediments mecànics, en la resolució de problemes, en l'anàlisi de resultats, etc. Davant d'aquesta evidència, diversos equips d'experts del Regne Unit van proposar realitzar-hi un treball, plantejant-se dos objectius bàsics:

a) estudiar els processos de cognició en matemàtiques donar-los a conèixer als docents; i

b) facilitar als professors i assessors escolars informació sobre els mètodes aplicats als centres d'educació primària i secundària amb la finalitat que puguin ajudar els alumnes amb problemes en aquesta àrea d'aprenentatge.

El Comitè Director del projecte va proposar més endavant, sota el patrocini de la Britanic School, que un petit grup d'especialistes redactés un llibre per donar a conèixer una àmplia visió de les investigacions dutes a terme. La publicació va ser editada amb el títol de *Children Learning Mathematics: A Teacher's guide to Recent Research*,

l'any 1984. Pel seu interès, aquesta obra ha estat traduïda al castellà i publicada recentment.

El aprendizaje de las Matemáticas -títol de l'obra en castellà- és un llibre clar, en el qual s'exposen una gran quantitat d'estudis sobre diversos temes en què els alumnes tenen dificultats d'aprenentatge. La presentació dels treballs va precedida de resums i/o breus exposicions de les tesis i afirmacions de Piaget, Bruner, Dienes, Van-Hiele, Lovell, Satter, Schaeffer, etc., ja els experts hi buscaven la seva fonamentació. Al seu torn, al final de cada apartat els autors han inclòs una bibliografia que pot ser útil i interessant per al lector.

La publicació es divideix en quatre parts:

- la primera tracta del *pensament espacial* i fa referència a temes com el del reconeixement de les propietats de les formes, la representació bidimensional de l'espai tridimensional, el desenvolupament del sistema de referència i a la geometria de les transformacions -simetria, rotació i translació;

- la segona part es refereix a la *mesura* i abasta estudis sobre l'aprenentatge de conceptes bàsics, de mesures lineals i de superfície, de mesurament d'angles, massa, pes i volum, i sobre el temps i els diners. En cada un d'aquests aspectes es fan

estudis més específics; per exemple, quant al volum, s'hi exposen estudis duts a terme a l'aula, sobre l'aprenentatge del volum extern i intern, el volum desplaçat, etc.;

- la tercera part del llibre, el *nombre*, tracta del desenvolupament en l'alumne dels conceptes aritmètics i la complexitat de l'aprenentatge de certes nocions. Reconèixer i escriure els nombres, l'aspecte ordinal i cardinal, la seriació, les operacions bàsiques i les seves estructures i propietats, els nombres decimals les fraccions, els problemes, l'avaluació de resultats, etc., són aspectes que s'exposen en el capítol;

- la darrera part tracta del llenguatge en matemàtiques i presenta els estudis realitzats sobre dificultats específiques que tenen els alumnes en la neutralització de símbols i en la codificació i transformació d'una situació-problema en operacions matemàtiques.

És un llibre útil i pràctic. L'equip redactor presenta aspectes rellevants dels processos de cognició i d'aprenentatge de les matemàtiques, i hi exposa de manera concisa no tan sols els resultats obtinguts i els aspectes didàctics, sinó també estudis de casos concrets que el docent pot fer servir a l'aula com a models, i contrastar-ne posteriorment els resultats amb els del grup d'investigadors.

En resum, podem dir que és una publicació positiva per als

professors d'ensenyament primari i secundari, per a assessors, orientadors i tutors escolars, per als investigadors de l'aprenentatge en el camp de les matemàtiques.

Immaculada Bordas

International Society for the History of Physical Education and Sport, butlletí, núm. 3, 1991.

La Història de l'Educació, com a disciplina científica i acadèmica, té una llarga tradició. Va ser al segle passat quan, a l'empenta de la Història de la Filosofia, la pedagogia va començar a tractar, de manera crítica, el seu passat històric. De mica en mica, l'estudi i ensenyament de la Història de l'Educació es va introduir tant en els plans de les escoles de Magisteri com en les facultats de Pedagogia.

No obstant això, la Història de l'Educació -a causa de la seva procedència filosòfica- es va ocupar, de primer antuvi, d'aquells aspectes teòrics i ideològics que fan influir en la formació i el desenvolupament de les diferents dimensions intel·lectuals i morals dels diferents processos educatius. La nova història, sorgida en el període d'entreguerres, va comportar canvis importants en l'orientació de les investigacions històrico-educatives. D'aquesta

manera, i gràcies a la incidència d'escoles històriques com els *Annales*, la Història de l'Educació va oblidar part dels postulats i plantejaments filosòfics anteriors en benefici de nous corrents hermenèutics que emfasitzaven els paràmetres socials. Naixia així una nova Història de l'Educació que, d'una manera o d'una altra, ha perdurat fins avui.

Tot i això, la Història de l'Educació ha continuat sent reàcia a la tematització dels continguts físico-corporals, existents -per presència o per absència- en qualsevol tasca educativa. Només marginalment, i a tall d'apèndix d'allò intel·lectual i moral, l'educació física ha anat perdent una entitat substancial pròpia.

Sortosament, sembla que la situació, d'un temps ençà, ha canviat. S'hi constata, en l'anterior, l'existència de múltiples instituts per a l'estudi de la Història de l'Educació Física, vinculats generalment a les més brillants universitats (Lovaina, Colònia, Berkeley, etc.). Els museus de l'esport -entesos com a centres promotors d'estudis històrico-esportius- proliferen arreu.

També a Espanya ha millorat el panorama respecte a èpoques pretèrites. No obstant això, és cert que falta encara molt camí per recórrer. L'obertura de l'Instituto Nacional de Educación Física a Madrid, a mitjan dècada dels seixanta, i els esforços realitzats per destacats huma-

nistes amants de l'esport (José María Cagigal, Miguel Piernavieja, Luis Agosti, Conrado Durantez, etc.), van obrir camps i rumbos desconeguts fins aleshores en la cultura espanyola contemporània. L'aparició de la revista *Citius, Altius, Fortius* va constituir, en aquells moments, un veritable baló d'oxigen, i encara avui és punt obligat de consulta i referència per a qualsevol estudiós d'aquesta àrea de coneixement.

Interrompuda aquesta publicació i desapareguda tràgicament la insigne figura de Cagigal -mestre de mestres-, semblava que la història de l'educació física i de l'esport havia caigut, a Espanya, en una certa atonia i abandonament. Però les coses van millorant darrerament. Els Instituts d'Educació Física escampats, ara ja, arreu del territori de l'Estat (al centre de Madrid, s'hi han afegit successivament els de Barcelona, Granada, Lleó, la Corunya, País Basc, Lleida, les Palmes de Gran Canària) conreen, amb fortuna desigual, aquesta disciplina. A la major part de centres, la Història de l'Educació Física és una disciplina obligatòria que ha de cursar qualsevol alumne. Malauradament, en algun establiment només apareix la Història de l'Educació Física i de l'Esport com una matèria optativa. Però no podem ser pessimistes. La joventut, l'entusiasme, la preparació i vàlua científica dels professors encarregats de la seva docència i recerca són la

garantia suficient per assegurar el foment, desenvolupament i consolidació d'aquesta mena d'estudis.

Paral·lelament, algunes facultats de Pedagogia o seccions de les facultats de Filosofia i Ciències de l'Educació, que encara existeixen, reflexionen sobre el passat històric de l'educació física. Podem esmentar, pel seu paper innovador i precursor, el magisteri que exerceix a Madrid el professor Anastasio Martínez, que ja ha dirigit excel·lents tesis sobre el particular. Recordem per la seva especial rellevància, tant temàtica com metodològica, el llibre de Rocío Pajarón Sotomayor.¹

No podem deixar de remarcar la dinàmica activitat de diferents organismes públics i estatals. El mateix Instituto Nacional de Educación Física de Madrid, en col·laboració amb el Consejo Superior de Deportes, ha editat recentment dos magnífics llibres que confirmen la recuperació d'aquesta tradició històrica. Ens referim al *Catálogo del fondo antiguo. Siglos XVI-XIX* (Madrid, 1989), on s'inclouen bona part de les obres clàssiques existents en la Biblioteca de l'INEF de Madrid, i a l'obra que sobre *Deporte y lectura, 1571-1932*, va publicar igualment aquest institut el 1988. Tampoc no podem oblidar la tasca duta a terme pel Cabildo Insular de la Gran Canària. Ha organitzat diversos congressos sobre temes sectorials («Esport i Lluita»,

«Esport militar», etc.) i ha donat a conèixer la figura del coronel Francesc Amorós, afrancesat, col·laborador de Godoy a l'Instituto Militar Pesatoliziano de Madrid i fundador, durant el seu exili, de la gimnàstica francesa, coneguda generalment amb el qualificatiu d'«amorosiana». L'obra col·lectiva *Amorós, entre dos culturas*, ha obert noves perspectives i horitzons.

Emmig d'aquest panorama esperançador s'ha celebrat, entre el 31 de maig i el 6 de juny de 1991, el primer Congrés d'HISPES, sota la generosa protecció i patrocini del Cabildo Insular gran canari. Fins no fa gaire, la recerca i divulgació històrica de l'educació física i de l'esport es canalitzava a través de dues associacions independents: HISPA i ICOSH. Va ser en la reunió celebrada a la ciutat grega d'Olímpia, el 1989, quan s'hi va acordar la unificació de les associacions que fins aleshores s'ocupaven de potenciar totes les parcel·les relacionades amb el vessant històric de l'educació física i de l'esport. Naixia així l'HISPES (International Society for the History of Physical Education and Sport). Ja a Olímpia es va nomenar, per un període de quatre anys, Roland Renson, de la Universitat Catòlica de Lovània, president de l'esmentada organització.

El primer congrés d'HISPES va ser convocat sota el lema d'«Esport i combat». Aquest

títol, aparentment més esportiu que no pas educatiu, té -tal com es va demostrar al llarg del congrés- unes innegables possibilitats d'anàlisi històrico-pedagògica. Aquí, en aquesta breu nota, no podem ressenyar totes les ponències i comunicacions presentades a Las Palmas. Basti recordar -a títol il·lustratiu- que a la capital canària es van reunir més d'un centenar d'especialistes, representant més de cinquanta universitats de trenta països. En destaquem pel seu especial interès, d'entre les forasteres, les aportacions i els treballs següents.²

A través d'aquestes ponències i moltes d'altres, hom ha comprovat la riquesa interdisciplinària de la Història de l'Educació Física i de l'Esport. Educació física i esport són certament termes que ocupaven camps afins, que de vegades

s'identificaven -tenim la tradició pedagògica de l'esport, encetada per Thomas Arnold i importada a l'Europa continental pel baró Pierre de Coubertin- i de vegades divergeixen, en particular quan l'esport deixa de ser un joc d'esbargiment i plaer d'infants i jovent, i esdevé un simple fenomen de masses. Sigui com vulgui, esport, gimnàstica i educació física constitueixen un únic nucli temàtic, les característiques i possibilitats pedagògiques del qual ressalten tenint en compte la Història de l'Educació.

També els professors espanyols hi van dir la seva en el congrés d'ISHPES. I certament van brillar a gran altura. La professora Teresa González Aja, de la Universitat Politècnica de Madrid, els professors Miguel A. Betancor, Rafael Reyes, José Antonio Ruiz Caballero, de la Universitat de Las Palmas; el professor Ricardo Pérez Verdes, entre d'altres, van defensar les seves ponències amb autoritat, demostrant que, malgrat totes les limitacions, la Història de l'Educació Física a Espanya té un excel·lent nivell.

Les expectatives amb vista a un futur proper són òptimes.

Els treballs d'ISHPES ja són programats. El segon congrés internacional tindrà lloc a Berlín (1993). Amb il·lusió i entusiasme van sorgint noves associacions que s'integren a ISHPES. Malgrat les dificultats polítiques del moment, els iugoslaus aca-

- (2) BUSSARD, J.C.: *La lutte dans la pédagogie suisse*; ISIDORI FRASCA, R.: *El «agonal» en la educación de la mujer griega*; LEUC, Y.: *Le statut professionnel des enseignants en éducation physique des écoles catholiques de Montréal, 1838-1965*; ROSSI, L.: *Education du corps et préparation militaire dans la gauche italienne du 1918 au 1926*; SPIVAK, M.: *Une éducation physique et sportive transcendée: la méthode de Lattre*; TEJA, A.: *L'instruction à la guerre dans l'éducation physique et le sport en Italie pendant l'état fasciste: le combat comme idéologie*; TOLLENEER, J.: *Preparation for war and education for life: the case of the catholic Gymnastics federation of Belgium, 1892-1914*; etc.

ben de perfilar la BAHPEs (Balcans Association for the History of Physical Education and Sport). És possible que els estudiosos de la Història de l'Educació Física i de l'Esport a Espanya haguéssim de seguir-ne els passos. Mentre esperem la publicació definitiva de les actes del congrés per part del Cabildo Insular -el qual no ha regatejat cap esforç per a aquest esdeveniment-, remetem l'amable lector al butlletí d'ISHPEs, corresponent a enguany on tindrà breu, però suggerent, notícia dels treballs aportats a aquest primer Congrés Internacional d'Història de l'Educació Física i de l'Esport.

Conrad Vilanou

NAVARRO SANDALINAS, R.: *La enseñanza primaria durante el franquismo*. prólogo de Manuel Tuñón de Lara. Barcelona, 1990.

Són pocs els treballs que s'han publicat sobre l'educació a l'època de l'última dictadura. La revista *Historia de la Educación*, que publica la Universitat de Salamanca, en el número de 1989, parla de la poca atenció que fins ara ha merescut el tema per part dels historiadors de l'educació. Només teníem un estudi sobre els primers temps de l'educació primària franquista, realitzat des de la perspectiva del dret polític. Ens

referim al llibre de Gregorio Cámara Villar *Nacional-catolicismo y escuela. La socialización política del franquismo, 1936-1951* (Jaén, Hesperia, 1984). Igualment disposàvem d'un estudi de tipus introductori, que tracta de manera especial la renovació escolar catalana. Aquest és el cas del llibre de Jordi Monés, *L'escola a Catalunya sota el franquisme* (Barcelona, Rosa Sensat-Edicions 62, 1984, segona edició). Tanmateix, hi ha alguns estudis de caràcter local o provincial sobre un tema tan esgarriós com és el de la purga del magisteri durant els primers anys del nou règim.

El llibre de Ramón Navarro omple un buit molt important: es tracta de l'estudi de la política escolar d'aquell règim. L'escola i el mestre en són els protagonistes. Legislació, planificació, realitat escolar quotidiana, aparell escolar al servei de la ideologia oficial, condicions laborals, dèficit escolar crònic, són algunes de les moltes qüestions que van desfilant al llarg de les pàgines d'aquest llibre, adaptació de la tesi doctoral que l'autor va defensar a la Universitat de Barcelona l'any 1988, i que dirigí el catedràtic Claudio Lozano Seijas. Recordem que aquest treball acadèmic aconseguí en el seu moment, la màxima qualificació.

L'autor posa especial èmfasi a demostrar que el nou aparell d'estat pretén, des del primer moment, destruir el moviment pedagògic progressista de

l'Espanya republicana. La nova legislació esborra dràsticament el laïcisme, el bilingüisme i la coeducació, imposant una ideologia conservadora i reaccionària, pròpia dels paràmetres totalitaris del moviment nacional-catòlic. Les noves autoritats no tenen miraments per aconseguir els seus propòsits: organitzen continuades purgues repressives d'ensenyants, els resultats de les quals els coneixem ara -gràcies al llibre de Ramon Navarro-, qualificant-se en més de catorze mil el nombre de mestres expulsats del magisteri públic, això és, quasi una tercera part.

Segons l'autor, aquest fet significava trencar de sobte amb la tradició reformadora de l'educació peninsular, iniciada ja el segle passat -qui no recorda la tasca exemplar desenvolupada per la Institución Libre de Enseñanza- i que durant el primer terç de l'actual segle havia tingut capdavanters tan notables com Lorenzo Luzuriaga o Marcelino Domingo. El nou règim no tan sols comportà un trencament. Fou malauradament també un retorn als plantejaments de l'escola tradicional, com si els vents renovadors no haguessin existit.

El llibre fa paleses dinàmiques ben dissortades: a la política febril de construccions escolars encetada per la República, respon el règim del 18 de juliol amb una actitud restrictiva que revifarà el dèficit que la República estigué a punt de fer desaparèixer. L'any 1957 encara restaven tres

quarts de milió d'infants sense escola. Mentrestant, la formació i el sou dels mestres eren víctimes de retrocessos constants. Ramón Navarro ens suggereix estadísticament que el poder adquisitiu d'un mestre l'any 1965 era inferior al de 1913, circumstància certament esglaiadora.

El règim del general Franco no donarà mostres de voler canviar la situació fins que arribi el desenvolupament econòmic dels anys seixanta, després de l'informe del Banc Mundial sobre l'economia espanyola i les seves recomanacions en matèria educativa. Es tractava aleshores de transformar una mà d'obra no qualificada en especialitzada, per tal d'afavorir una economia competitiva. D'aquest plantejament sortiran l'educació obligatòria fins als catorze anys, la campanya d'alfabetització i la potenciació de la formació professional.

No fou fins al ministeri de Villar Palasí quan desaparegué definitivament el dèficit escolar. Les reformes -més o menys tímides- anteriors a l'accés de Villar hi són objecte d'estudi, com també la Llei General d'Educació que, amb els seus encerts i errors, és analitzada detingudament.

L'autor ha treballat de valent. Ramón Navarro apel·la constantment als guarismes estadístics. Les seves afirmacions són acompanyades, en moltes ocasions, per un seguit de xifres,

que ha extret amb paciència i cura de múltiples anuaris. La consulta exhaustiva de les publicacions de l'època ha permès a Ramón Navarro fer un recull molt complet de les crítiques que en cada moment es feien a la realitat escolar. Fins i tot, cosa paradoxal en una dictadura, en les publicacions oficials. Les crítiques eren reproduïdes sovint per les revistes del mateix ministeri, amb l'objectiu de cridar l'atenció governamental sobre el problema agudíssim del sou dels mestres.

Ramón Navarro ha cercat també les fonts orals. Ha pogut comptar amb els testimonis d'antics alts càrrecs. L'autor reconeix que aquestes informacions han estat transcendents per poder reconstruir alguns punts importants, que haurien restat en el silenci. No sempre ha estat possible la col·laboració. Hi ha aspectes foscos que el mateix Navarro no ha pogut esbrinar. No sabem a hores d'ara el que va passar a les *corts* quan van vegar a Villar Palasí l'oportú finançament per a la seva reforma educativa. Esperem que en un futur immediat -potser en unes hipotètiques memòries testamentàries- Villar Palasí doni raó d'aquesta i altres moltes claus històriques.

Hem de saludar amb satisfacció l'aparició d'aquest llibre, escrit, d'altra banda, des d'una actitud compromesa. Ramón Navarro no és un historiador neutre o asèptic. Pren partit, adoptant una postura crítica, ja que també

ell fou -durant molts anys- un membre del sistema educatiu del franquisme, primer com a alumne, després com a mestre. Però aquesta posició no desvirtua en cap cas el seu llibre. Navarro ha volgut ser un historiador positiu i, per això, ho fa repetidament.

Per totes aquestes coses no és casual que hagi merescut un pròleg del mestre Tuñón de Lara. Aquest llibre és també l'inici d'una nova col·lecció certament prometedora que sota l'epígraf d'Història de l'Educació enceta la casa editorial PPU sota la direcció del professor Claudio Lozano. Una col·lecció que també omple buits: no teníem fins ara a l'Estat espanyol una línia editorial especialitzada en temes històrico-educatius. La col·lecció compta amb un excel·lent punt de partida com és el llibre de Ramón Navarro. Ara només resta esperar que l'empresa continuï per aquests viarany tan fructífers.

Conrad Vilanou

SAVATER, F. *Ética para Amador*. Barcelona, Ariel, 189 pàgines, 1991.

Els camps de reflexió fluctuen amb el temps i mai no tenen el mateix impuls o la mateixa repercussió en el món del co-neixement. Segurament, l'ètica i la reflexió sobre la moralitat està passant un d'aquells moments àlgids, en consonància amb la dinàmica actual de crisi en les ideologies clàssiques i la desaparició dels models que fins ara eren vàlids. Així, doncs, l'aparició continuada de llibres d'ètica dels més prestigiosos autors és habitual en aquests dies.

Fernando Savater és un d'aquests autors, sempre d'actualitat, que ens té acostumats a llibres de més o menys densitat filosòfica, al fil d'aquests moments de crisi i profunda reflexió. En aquest cas, però, Savater ha fet un parèntesi i ha canviat l'estil, tot deixant de banda el seu discurs habitual per escriure un llibre on explica als adolescents que l'ètica és «l'art de viure».

Savater escriu aquest llibre per al seu fill, Amador, convidant-lo a fer junts algunes reflexions amb la intenció de trobar la relació entre «la bona vida» i l'ètica. Com si fos un llibre mirall medieval. Savater

empra el recurs epistolar adreçant-se al seu fill en segona persona.

Com el mateix autor indica, aquest no és un llibre de filosofia on es passa repàs als principals autors, sinó una reflexió sobre aquells aspectes fonamentals que han de constituir l'educació de qualsevol persona, ja que la reflexió moral és part essencial d'una educació digna. L'objectiu de l'ètica i d'aquest llibre és estimular el desenvolupament de lliure pensadors. Deixa clar, des d'un primer moment, la importància de la reflexió personal davant de les imposicions externes i exigeix l'esforç personal per portar una vida digna, sabent conjugar els interessos individuals amb els interessos col·lectius.

Pedagògicament parlant, aquest llibre presenta alguns trets interessants. En primer lloc, està escrit amb un llenguatge planer i un discurs perfectament comprensible per a un adolescent.

En segon lloc, Savater va fent un repàs dels principals problemes i conceptes ètics sense fer referència als autors o doctrines que històricament han participat en les discussions filosòfiques. L'interès d'aquest punt és que presenta l'ètica com un seguit de problemes que qualsevol persona té pel fet de viure, esborrant la visió errònia que en poden tenir els adolescents segons la qual l'ètica és una part dels estudis filosòfics, i no de la

vida quotidiana. Dit d'una altra manera, acosta la filosofia als problemes de cada dia.

En tercer lloc, el fil argumental dóna una perfecta connexió entre els capítols, la qual cosa fa que es pugui complicar la reflexió filosòfica de forma natural.

En quart lloc, els exemples que l'autor utilitza poden ser familiars als lectors. Entre d'altres, fa aparèixer personatges de pel·lícules (Kane), de la Bíblia (Esaú i Jacob), clàssics (Marc Aureli), o llibres de tots temps (*La Ilíada*, *Robinson Crusoe*, *Frankenstein*), exemples que utilitza per posar de manifest problemes entre els subjectes o entre el subjecte i la col·lectivitat.

En cinquè lloc, cada capítol acaba amb una selecció de paràgrafs d'obres filosòfiques, amb la qual cosa s'estableix el pont entre els filòsofs i la reflexió que els lectors estan fent (el mateix autor, cap al final de l'obra, explica al seu fill que les idees que han aparegut en el llibre són temes clàssics que han tractat els filòsofs més importants durant la història i el convidava a anar-los llegint a poc a poc).

El llibre intenta respondre a la pregunta de com viure de la millor manera possible, argumentant que l'ètica és el camí de reflexió que ajuda a aconseguir-ho. Amb un to positiu i optimista, l'autor porta l'argumentació cap a la idea que cada persona és

responsable de donar sentit a la pròpia vida, per oposició a sobreviure. Així, doncs, Savater mena Amador en la reflexió sobre la combinació de la llibertat individual (inevitable, irrenunciable) amb la vida en col·lectivitat (imprescindible per sentir-se humà i viure «la bona vida», la vida satisfactòria amb un mateix, en sentir-se acceptat i en companyia dels altres).

El llibre està dividit en nou capítols més un epíleg, al llarg dels quals es van descabdellant els conceptes fonamentals i els trets que defineixen l'ètica com l'art de saber viure («donar-se bona vida»).

En primer lloc, apareix la idea de la llibertat individual i la idea de discrepància dins de qualsevol grup humà. També apareixen les idees de «dret d'escollir» i d'«impossibilitat d'evitar l'elecció». Perquè no definir-se és una forma d'acceptar el que hi ha, de definir-se pel que ja existeix. Un altre element inicial és la consideració que hi ha moments en què la persona no respon a un problema per imposició, costum o caprici, sinó que determinades situacions exigeixen una resposta basada en codis morals, ja que aquestes tres formes de resposta -imposició, costum o caprici- no són suficients.

Altres conceptes bàsics que l'autor utilitzarà són la idea del bé i del mal, la necessitat d'assumir els riscos derivats del dret d'escollir i l'obligació de

considerar la presència dels altres per sentir-nos tractats com a persones (amb paraules de l'autor, la humanització és un procés recíproc, un es fa humà en la mesura que fa humans els altres. Per això, «donar-se bona vida» no és gaire diferent de «donar bona vida» als altres).

Una vegada han aparegut aquests conceptes i la idea de convivència en grup, l'autor entra en una segona fase, on reflexiona sobre les característiques personals i necessàries per assegurar una vida comunitària òptima.

En primer lloc, «tenir consciència», perquè aquesta fa que la persona compregui que no és indiferent a tot si realment vol viure humanament. La consciència ajuda que la persona es fixi a veure si allò que fa realment li convé, possibilita el creixement del bon gust moral segons el qual un s'adona que hi ha coses que el repugnen i, en darrer lloc, fa que un renunciï a dissimular que és lliure i responsable de la pròpia vida.

En segon lloc, tenir virtut, és a dir, força per superar les dificultats de ser lliure i responsable.

En tercer lloc, considerar els altres. Viure humanament implica considerar que es viu amb altres persones que estan en un mateix nivell, que no són inferiors, que tenen els mateixos neguits i necessitats. L'art de pensar posant-se en el lloc dels altres és la justícia.

En quart lloc, aclareix la utilització errònia, però intencional, que sovint es dona al concepte «moral». Torna a recordar que, malgrat les dificultats que hi ha en la vida en grup, la persona no ha de renunciar als propis desitjos, però els ha de satisfer amb mesura, sense entrar en una ferotge oposició amb els altres, perquè si fos així deixaria de tenir alegria. De l'art de posar el plaer al servei de l'alegria, se'n diu temprança. Consisteix a saber utilitzar bé, trobar l'equilibri entre l'abús i la mancança.

En darrer lloc, l'autor mostra la necessitat de vincular estretament l'ètica i la política, considerant que la primera es preocupa per trobar les millors respostes per a la llibertat individual i la segona intenta coordinar de la millor manera per a tothom allò que cadascú fa amb les seves llibertats.

Com ja hem dit en un bon principi, aquest no és un llibre de filosofia ètica on es parla de doctrines i d'autors, sinó que és un treball per reflexionar sobre la condició de la persona que té unes necessitats individuals, però ha de viure tenint en consideració l'existència d'altres individualitats. Creiem que és un llibre molt interessant per treballar amb adolescents, ja que és molt clar en l'exposició de la problemàtica i molt suggeridor per iniciar-se en la reflexió filosòfica. L'existència d'altres obres d'aquestes característiques seria molt profitosa

perquè els adolescents entressin en l'estudi de la filosofia amb un tarannà obert i veiessin aquest camp de treball com una cosa més important que una assignatura del batxillerat.

Jesus Vilar

La revolución francesa y su influencia en la educación en España. Edició preparada per Gabriela OSSENBACH SAUTER i Manuel de PUELLES BENÍTEZ. Madrid, Universidad Nacional de Educación a Distancia, Universitat Complutense, 1991.

Amb motiu del bicentenari de la Revolució Francesa, el Departament de Teoria i Història de l'Educació de la Universitat Nacional d'Educació a Distància i la Facultat de Filosofia i Ciències de l'Educació de la Universitat Complutense organitzaren, amb la col·laboració d'altres institucions, un col·loqui internacional sobre *Las influencias de la Revolución Francesa* en la educación en España, celebrat durant el mes de novembre de 1989. Els treballs que llavors foren presentats en aquell col·loqui han estat publicats ara en un magnífic volum, de més de 500 pàgines, on s'apleguen les aportaciones (conferències i comunicacions) de gairebé una trentena d'especialistes de diferents universitats d'arreu de l'Estat i estrangeres. El llibre que

avui ens ha arribat a les mans ofereix un ampli ventall d'investigacions sectorials que il·lustren, d'una altra banda, el panorama actual d'estudis sobre el tema. La pluralitat d'autors, temes tractats, procedència i fonts documentals utilitzades, ha permès que el llibre superi els plantejaments estrictament historicistes i presentin interessants perspectives i horitzons de caire comparativista. En aquest recull de treballs, s'hi fan paleses les possibilitats d'aquella tradició històrico-comparativa que, des de la institucionalització dels estudis de pedagogia a Espanya, ha quallat en els diferents departaments universitaris.

Els textos de les conferències pronunciades durant el col·loqui es presenten en primer lloc. Recordem quines van ser. La professora Catherine Kintzler, especialista sobre la figura de Condorcet, parlà al voltant del pensament filosòfic d'aquest teòric de l'escola republicana. El professor Willen Frijhoff, de la Universitat Erasmus de Rotterdam, presentà un treball titulat «Instruir y formar. La educación como objetivo, instrumento y esperanza en la Revolución Francesa». Finalment, el professor Manuel de Puelles Benítez tractà en la seva intervenció la incidència de la Revolució Francesa en la gènesi del sistema educatiu espanyol.

Les comunicacions han estat classificades en sis nuclis que responen a criteris temàtics i

cronològics: «Pensament il·lustrat espanyol i Revolució Francesa»; «Influències generals de la Revolució Francesa en els països europeus, amb especial referència als de la península Ibèrica»; «Influències específiques de la Revolució Francesa en l'educació espanyola»; «Influències locals en diferents punts de la geografia espanyola» «Influències de la Revolució Francesa a través de vies informals d'educació» i, finalment, «L'Espanya afrancesada i l'educació». És impossible de donar notícia en aquesta breu recensió de totes i cadascuna de les comunicacions incloses en aquest volum. Nosaltres, tot seguit, destacarem alguns dels treballs presentats, ateses les novetats que aporten. Constatem que hi ha una munió de comunicacions que incideixen en les petjades que els diferents teòrics doctrinals de la Revolució exerciren, pedagògicament parlant, damunt dels il·lustrats peninsulars. Sovintegen, en aquesta línia, els paral·lelismes -més o menys comparatius- entre els Cordoncet i Talleyrand i els nostres Marchena, Forner, Campomanes, Jovellanos, Cabarrús, Quintana, Narganes, Amorós, Vargas Ponce, etc. No hi ha cap dubte. Tota l'Espanya de la segona meitat del segle XVIII i primeries del XIX mira amb atenció tot allò que ve del nostre veí pirinenc. Il·lustrats, liberals i afrancesats, tots plegats, tindran present sempre l'exemple de l'experiència revolucionària francesa.

Des de la perspectiva perifèrica, interessa especialment el nucli que fou dedicat a considerar les influències de la Revolució en les diferents geografies de l'Estat. D'aquesta manera, s'albiren personatges, idees, institucions, és a dir, les repercussions locals dels vents de la Revolució. Pel que fa a Catalunya, el professor Jordi Monés hi presentà una suggestiva comunicació sobre els canvis de mentalitat i d'educació que van tenir lloc a la societat urbana catalana la primera meitat del segle XIX.

Notables foren, al nostre entendre, les aportacions referides a les vies informals utilitzades pels autors revolucionaris com a vehicle educatiu. Els catecismes polítics, de diferent signe i orientació, tingueren, ja llavors, un paper fonamental en la formació política i social del poble. No podem oblidar, tampoc, la difusió de la imatge de la Revolució a través dels sermoners. Com també les possibilitats de la festa decadària -institucionalitzada cada deu dies- en substitució del diumenge, celebració que als ulls dels revolucionaris tenia un contingut marcadament religiós.

La part dedicada a l'Espanya afrancesada té molt interès. El tema es va recuperant a poc a poc. Ja fa una colla d'anys que els afrancesats han deixat de ser, per a la crítica històrica, uns simples i vulgars traïdors. Ben al contrari, foren, com els seus germans liberals, uns il·lustrats enlluernats per la

força d'una França -primer revolucionària, després napoleònica- que apareixia com el paradigma de la regeneració. Per això resulten com més va més fructíferes aportacions com les realitzades pels professors Gérard Dufor i Anastasio Martínez. Ambdós han tractat la visió educativa dels afrancesats, com també els projectes que en matèria educativa dissenyà per a Espanya el govern bonapartista.

D'aquesta manera, la història de l'educació, disciplina que de mica en mica va adquirint presència i significació en el camp dels objectius històrics, va aportar també el seu gra de sorra en el marc general de les múltiples activitats i celebracions organitzades arreu per tal de commemorar aquest segon centenari de la Revolució Francesa. I justament la història de l'educació ens fa avinent la transcendental importància d'un tal esdeveniment per al naixement i l'organització de l'educació pública nacional en tot el món occidental.

Només resta, des d'aquestes planes, agrair i felicitar molt cordialment els promotors d'aquell col·loqui, i ara d'aquest llibre, per la seva valuosa contribució a la consolidació dels estudis històrico-comparatius entre nosaltres.

Conrad Vilanou

CAMPANINI, A.; LUPPI, F. *Servicio social y modelo sistémico. Una nueva perspectiva para la práctica educativa*, Barcelona, Paidós, 1991.

Aquest treball constitueix una interessant aportació entorn a les bases teòriques que fonamenten el servei social.

L'objectiu de l'obra és mostrar com l'enfocament sistèmic és en aquests moments el més idoni per fonamentar no només un cos explicatiu de la realitat, sinó també un model d'intervenció sobre la mateixa.

Campanini i Luppi tracten en els primers capítols de fer una anàlisi històrica dels models teòrics que han tingut més incidència sobre l'assistència social: psicoanàlisi, conductisme, existencialisme, humanisme, etc. A partir de la descripció de les idees bàsiques d'aquests models, els autors arriben a la consideració de l'enfocament sistèmic com a model per superar els anteriors. En aquest sentit, el llibre ofereix un ràpida però adequada introducció als conceptes fonamentals de la Teoria General de Sistemes (sistemes oberts, tancats, *feedback*, equilibri, informació, etc.).

El pas de l'enfocament psicoanalític, molt utilitzat en les intervencions socials, a l'en-

focament sistèmic suposa un desplaçament de l'atenció de l'investigador a diferents nivells: conceptuals, observacionals, d'intervenció terapèutica, etc. En aquest sentit, es tracta de passar d'una visió del subjecte com a sistema tancat a fer una anàlisi del subjecte com a sistema obert. Aquest canvi té moltes implicacions. En primer lloc, la concepció de l'home com a sistema obert suposa prendre interès per totes les interrelacions entre ell i el seu context. Aquestes interrelacions es manifesten en els processos comunitaris entre els elements que formen el sistema.

En segon lloc, els símptomes són llegits com expressió d'una situació interpersonal i no només intrapsíquica, com és el cas de les postures psicoanalítiques.

Finalment, cal destacar l'interès per analitzar la situació present del problema i fer una intervenció sobre els aspectes organitzatius i/o interrelacionals del sistema.

Com es pot desprendre de les idees esmentades prèviament, un dels aspectes fonamentals del plantejament sistèmic és l'estudi de les situacions comunicatives que apareixen dintre de la família i entre aquesta i el seu context. En aquest sentit, les teories de la comunicació desenvolupades a partir de la teoria sistèmica i cibernètica són considerades per aquests autors com les més vàlides per analitzar les relacions inter i intrasistemes.

En el llibre s'ofereix una breu ressenya dels treballs desenvolupats en aquesta línia per autors com Bateson, Watzlawick, Haley, etc.

Després de la caracterització de la teoria sistèmica i de la teoria de la comunicació com el model teòric més idoni per entendre el funcionament del sistema social, Campanini i Luppi analitzen els processos d'intervenció en base a aquest model.

En primer lloc, s'analitza la família com a sistema obert i els models d'intervenció sobre el sistema familiar i, posteriorment, la problemàtica de la intervenció és plantejada a nivell personal, sobre la persona o persones que presenten problemes dintre del sistema familiar. En aquest sentit, cal ressaltar com el nucli general de tota intervenció es produeix mitjançant l'anàlisi de les interrelacions entre el context sociambiental i la família, com també l'anàlisi dels elements que formen el sistema familiar. Després de realitzar aquest estudi, l'assistent social haurà d'establir una hipòtesi respecte al funcionament familiar i al funcionament comunicatiu de la família i el seu context. A partir d'aquestes hipòtesis es realitzarà el projecte d'intervenció. El temps que s'ha de dedicar a realitzar la intervenció haurà de concretar-se en funció d'una espècie de «contracte» o acord entre la família i l'assistent. L'avaluació del model també

haurà de ser global, és a dir, no es tracta únicament d'avaluar les millores d'un dels membres del sistema, sinó de la seva totalitat.

Pensem que aquest llibre és molt recomanable, especialment a aquells professionals en

formació, ja que dóna una visió àmplia i molt entenedora dels fonaments teòrics i pràctics de l'enfocament sistèmic en el camp de la intervenció social.

Begoña Gros Salvat

ÁLVAREZ, M.; FERNÁNDEZ, R. ; Gutiérrez, S. *et al.*: *Introducción de elementos de economía en el currículum de 12 a 16*. Madrid, MEC, 1991.

Aquest llibre presenta una experiència d'innovació educativa que pretén introduir en el currículum de 12 a 16 anys un seguit de conceptes bàsics d'Economia, que intenten de compensar les deficiències que, en aquest camp, tenen els alumnes d'aquests nivells educatius (darrers cursos de primari i secundari). L'experiència es desenvolupa a través d'un programa que preveu l'ús dels conceptes d'economia que més es fan servir a la vida real, estructurats en dotze unitats temàtiques que giren al voltant de dos grans temes: l'economia, un joc d'uns quants peons, i els diners i les entitats financeres.

ÁLVAREZ, M.; FERNÁNDEZ, R. : *Cuestionario de hábitos y técnicas de estudio (CHTE)*. Madrid, TEA, 1990.

Aquest qüestionari autoaplicable té com a finalitat obtenir un diagnòstic individual i grupal dels hàbits i tècniques bàsiques d'estudi. A partir d'aquesta

informació, s'hi suggereix el disseny i la posada en marxa d'un programa d'intervenció amb els alumnes amb la finalitat de modificar aquells aspectes que, per la seva incidència, poden influir negativament en l'estudi o bé per tal de reforçar-ne aquells altres que actuen de manera positiva. Per facilitar la tasca del professor, es posa a la seva disposició, en un apèndix, una proposta d'un programa de mètodes d'estudi, i també un seguit de recursos bibliogràfics específics.

ÁLVAREZ, M.; FERNÁNDEZ, A.; FERNÁNDEZ, R. et al.: *La orientación vocacional a través del currículum y la tutoría. Una propuesta para la etapa de 12 a 16 años*. Barcelona, Graó-ICE, 1991.

En aquesta obra, s'hi presenta un model d'orientació vocacional concertat en un programa adreçat a la presa de decisions acadèmiques i vocacionals d'alumnes de 12 a 16 anys, i inserit en el currículum escolar i la tutoria. Les activitats del programa apareixen totalment o parcialment desenvolupades i vinculades a les diferents àrees amb un tractament interdisciplinari i amb els recursos necessaris per a la seva posada en pràctica.

BELL, R; CORNELIUS, M. *Juegos con tablero y fichas*. Barcelona, Labor, 1980.

M. Cornelius és professor de Pedagogia de la Matemàtica a la Universitat de Durham i R. Bell és un especialista en jocs de tauler. El llibre que han confegit presenta una selecció de gairebé 60 jocs d'arreu del món, explicant-ne la història, les regles i un seguit de suggeriments per a la posada en pràctica. L'obra és una rica font d'idees per aplicar a l'ensenyament de les matemàtiques.

BISQUERRA, R.: *Orientación psicopedagógica para la prevención y el desarrollo*. Barcelona, Boixareu-Marcombo, 1991.

Aquesta obra assumeix una orientació per a tothom. Això implica aplicar programes d'intervenció i no limitar-se al model de serveis. La integració curricular és un element clau per al model de serveis. La integració curricular és un element clau d'aquest procés. A part dels temes clàssics de l'orientació (orientació vocacional, habilitats d'estudi), s'hi proposen nous tèmics per als programes d'orientació: habilitats de vida,

educació per a la salut, prevenció del consum de drogues, desenvolupament de les competències des de la infantesa, etc.

BISQUERRA, R. I COLLS.: *Estudios y profesiones*. Barcelona, PPU, 1991.

Aquesta obra pretén d'oferir informació sobre estudis i professions perquè serveixi d'ajut a orientadors, professors, pares i alumnes amb vista a l'orientació professional. La informació s'estructura en tres apartats: 1) Formació Professional: FP-1, FP-2, mòduls professionals, Arts Aplicades i Oficis Artístics; 2) ensenyament Universitari: facultats, escoles tècniques superiors, escoles universitàries, nous ensenyaments; 3) d'altres estudis professionals: tecnologies, noves professions, administració d'empreses, ensenyaments no reglats, formació ocupacional, etc.

GIMÉNEZ SEGURA, MA C: *Judaísmo, psicoanálisis y sexualidad femenina*. Barcelona, Anthropos, 1991.

L'autora és professora a la Facultat de Psicologia de la

Universitat de Barcelona. S'ha especialitzat en història de la Psicologia, marc en què bàsicament cal inscriure aquesta obra. El llibre analitza el lloc de la dona en la tradició del judaisme i com aquest s'entronca en la vida de Freud. Amb aquest bagatge aborda el controvertit tema de la sexualitat femenina en l'obra del fundador de la psicoanàlisi.

MOSCOVICI, S.; MUGNY, G.; PÉREZ, J.A. (eds.): *La influencia social inconsciente. Estudios de psicología social experimental*. Barcelona, Anthropos, 1991.

El tema central d'aquesta obra col·lectiva és el fenomen de la conversió, entesa com a qualsevol canvi d'opinió o representació, sigui inconscient o conscient, diferit o directe, com a resultat d'una influència sovint exercida per minories actives. Els catorze treballs que componen el llibre, elaborats fonamentalment des de la psicologia social, es distribueixen en dues parts titulades respectivament «El fenomen de la conversió» i «Conversió i resistències al canvi». A més dels editors, hi han col·laborat, entre d'altres, W. Doise, B. i M. Personnaz, R. Martín, T. Ibáñez i A. González.

QUINTANA, J.M.: *Pedagogia Comunitaria. Perspectivas mundiales de educación de adultos*. Madrid, Narcea, 1991.

La Pedagogia Comunitària té com un dels seus nombrosos camps l'aplicació d'educació d'adults. Una educació d'adults polaritzada en aquest cas, no en els aspectes didàctics, sinó en la capacitat de les persones per viure plenament com a ciutadans a la comunitat. L'obra del professor Quintana sobre educació d'adults i educació comunitària tracta aquest tema des d'un punt de vista fonamentalment comparatiu, analitzant-lo segons països i models d'organització socio-política.

BARRAGÁN MEDERO, F. *La educación sexual. Guía teórica y práctica*. Barcelona, 1991.

El llibre de Fernando Barragán, de la Universitat de La Laguna, fa realment justícia al seu subtítol: és una aportació al tema de l'educació sexual que, sense descuidar la reflexió teòrica, fa propostes aplicatives de com es pot desenvolupar aquesta qüestió en les situacions educatives. En la part teòrica ofereix una visió interdisciplinària de la sexualitat -per

tant, no solament biòleg o psicòleg - en la qual destaca la importància del llenguatge en la construcció del coneixement sexual. Exposar després una sèrie d'experiències dutes a terme en diferents nivells educatius (des dels 0 fins als 20 anys) i ofereix un model didàctic on tenen cabuda la formulació d'objectius, els aspectes metodològics, l'avaluació i les indicacions pertinents sobre la funció del professor.

BOLT, B.; HOBBS, D. *101 proyectos matemáticos*. Barcelona, Ed. Labor, 1991.

Es tracta d'una obra pràctica per a l'ensenyament de les matemàtiques; concretament, inclou el nombre que indica el títol de projectes de petites recerques matemàtiques relacionades amb el món real: art, biologia, esports i jocs, música, vida quotidiana, etc. És una manera suggerent de transformar el que sol ser un aprenentatge molt abstracte i en el qual els escolars sovint no perceben la relació entre els continguts que aprenen i la seva utilitat real, en un procediment molt més actiu a partir de problemes o situacions pràctiques.

CAZDEN, C.B. *El discurso en el aula. El lenguaje de la enseñanza y del aprendizaje*. Barcelona, Ed. Paidós-Ministerio de Educación y Ciencia, 1991.

L'autora és professora de pedagogia a la Universitat de Harvard i una reconeguda investigadora sobre el llenguatge i l'educació infantil. El llibre, a partir de les recerques més recents i rellevants (algunes de la pròpia autora i altres d'alienes) sobre el discurs que es produeix a l'aula, intenta respondre a les, entre d'altres, preguntes següents: ¿com afecta l'ús de determinades formes de llenguatge al coneixement i a l'aprenentatge?, ¿com afecta en la igualtat o desigualtat d'oportunitats educatives dels alumnes? ¿Quina capacitat de comunicació pressuposen i/o fomenten aquestes formes de llenguatge?

GASCON, M.C. *La radio en la educación no formal*. Barcelona, Ed. Ceac, 1991.

La ràdio és un mitjà que pot tenir múltiples aplicacions educatives, tant en contextos escolars com no formals. Aquest

l'libre se centra en aquest darrer tipus d'educació i proposa la ràdio com un mitjà que es proposa diverses finalitats (motivació i sensibilització, informació i orientació, ensenyament i recreació o diversió) en relació a continguts com: educació per a l'oci, educació ambiental, educació per a la salut, educació per a la pau, etc. És una obra de caire fonamentalment pràctic que fa un èmfasi especial en l'elaboració dels guions.

GUZMAN, M. de *Para pensar mejor*. Barcelona, Ed. Labor, 1991.

L'autor, catedràtic d'Anàlisi Matemàtica de la Universitat Complutense de Madrid, presenta en aquest llibre un conjunt d'estratègies de pensament en general i de pensament matemàtic en concret. Malgrat que està escrit en un to planer i, a vegades, fins i tot lúdic, com diu l'autor en el pròleg, la seva intenció fonamental «no és divertir ni entretenir, sinó il·luminar, motivar, animar i ajudar a exercitar-se un mateix per l'adquisició d'una sèrie d'actituds i hàbits que poden contribuir a millorar poderosament la realització de l'activitat mental».

LAMOUR, H. *Manual para la enseñanza de la educación física y deportiva*. Barcelona, Ed. Paidós-Ministerio de Educación y Ciencia, 1991.

El llibre, que com indica el títol té el contingut i l'estructura pròpies dels manuals, presenta un conjunt força complet dels temes teòrics i pràctics que poden interessar als qui es dediquen -com a professors o com a formadors de professors- a l'educació física i deportiva. La sistemàtica del llibre es desenvolupa en els capítols següents: 1. Els coneixements; 2. Mètodes i pràctiques pedagògiques; 3. L'alumne; 4. El professor; 5. Arts i llenguatge; 6. El context social.

MERCER, C. *Dificultades de aprendizaje*. Barcelona, CEAC, 2 vols, 1991.

El llibre de Mercer, *Dificultades de aprendizaje* és un compendi teòrico-pràctic sobre els problemes que més freqüentment es presenten durant el procés d'aprenentatge. El llibre consta de dos volums. El primer està dedicat als estudiants amb dificultats d'aprenentatge. Es fa una presentació

històrica del problema i s'estudia aquesta problemàtica des de diferents òptiques (mèdica, psicològica, pedagògica, familiar, etc). El segon volum està dedicat als trastorns específics i al seu tractament. En aquest sentit, s'han seleccionat les temàtiques que més sovint resulten problemàtiques sobretot en el context escolar: la parla, la lectura, les matemàtiques i la conducta social i emocional.

Un dels aspectes a destacar d'aquesta obra és el seu intent per sistematitzar els resultats de les investigacions més actuals sobre aquest tema.

RAVENTÓS, F. *Metodología comparativa y pedagogía comparada*. Barcelona, Ed. Boixareu Universitaria. Pròleg d'A. Sanvisens, 1990.

Francesc Raventós, professor de la Facultat de Pedagogia de la Universitat de Barcelona, enfoca en aquest llibre la pedagogia comparada des d'una rigorosa perspectiva bàsicament epistemològica i metodològica. Com diu el prologuista, «es tracta d'una obra d'anàlisi i de síntesi, de generalització i a la vegada de profundització, d'intent de clarificació i de recerca de fonamentació, d'examen filosòfic i de descripció empírica». Entre altres continguts,

l'autor aborda qüestions com: l'analogia, el procediment científic de la comparació, la metodologia comparativa, la pedagogia comparada com a ciència social, la pedagogia internacional i els organismes internacionals d'educació.

WATKINS, C.; WARNER, P. *La disciplina escolar. Propuesta de trabajo en el marco global del centro*. Barcelona, Ed. Paidós-Ministerio de Educación y Ciencia, 1991.

El tema de la disciplina és una de les qüestions més recurrents i problemàtiques en la institució escolar. El llibre d'aquestes dues autores britàniques ofereix un enfocament ben reflexionat, clarament explicat i amb moltes derivacions pràctiques interessants. El tema està també molt ben sistematitzat; el planteja successivament en tres nivells: el de l'escola considerada globalment (ideari, pla d'estudis, organització global del centre); el de l'aula (rol dels alumnes i del professor), i l'individual (comprensió de la conducta amb un capítol sobre l'acció tutorial).